

בה הפסיק בקיץ 1941, בחימיה ובבוטניקה, והטיל על עצמו „לעשות שתי שנים בשנה ורבע“. הוא לומד ימים וליילות בכתלי האוניברסיטה, ליד השלחן בחדרו ובפינה בגן. אך דעתו אינה מוסחת גם מ„הענין“. מפעם לפעם יצא אי-שם, כאילו כדי להתכדר ולהתרענן, ובשובו פניו נסוכים ערפיליות.

שוב ניטל השקט מעולמו. נוסחאות חימיה וצילילי מלודיות; השתקעות בספרים עבים ורדודי-מחשבה על חבריו המשוטטים אותה שעה בשבילים פתלולים בסתר-הירים; התכוננות למחר האפור והבלתי נודע והחלום והערגה לבית קטן בתוך ירק ומים — כל אלה הובעו בשרטוט-פניו ובנצנוצי-עיניו, וקסמו לדמותו קסם של מחשבה הזויה, ערפיליות ובהירות; תוגה וצהלה, יגילוי וכיסוי ועל הכל — טוב ומסירות, כנות ונאמנות. ובבית היה אור. אור זורח משני לפידי-חיים שמלאוהו בכל פינה ובכל זווית: הוא וחברתו, שניהם תמירים ומשגשים, רווי-טל נוער, רונני-בוקר וערב וגושאי תשוקה לחיים של מחר. אולם אהה, אחד האורות לקה מהר...

בסעודת ליל שבת המשפחתית של ט"ו בסיון תש"ו שנערכה הפעם לא בבית אבא, כנהוג מימים ימימה, כי אם בבית האח הבכור, התבלט הוא בכל הדרו: זקוף קומה כתמר, צלול-עינים כמים עמוקים וזכים, אציל-פנים כבעל נשמה יתירה, ודוק שקוף של תוגה פרוש עליו; מיעט בדיבור, שלא כדרכו, והיה כמקשיב להדים רחוקים. האם בחינות הגמר שנועדו לעוד שבועים — אכפו עליו אן פעמי גורלו הדהדו לו?

שלא במתכוון ניטו העינים אליו, אל ההדור והנאה, הפיקח והטוב, ושפתי אמה לוחשת: ישמרהו לנו אל. והיא לא שיערה, וכל המסובים לא שיערו, שסעודת ליל-שבת משפחתית זו, יחד אתו, אחרונה היא, האחרונה לבלי שוב... קול גורלו כבר קרא לו מאתמול... בחצות ליל, אור ליום י"ח סיון שנת תש"ו יצא יחיכם למשמרת ההגנה על קיום הברית שהממשלה האנגלית החלה להפירה מזה שנים, בגורה על העם היושב בציון לבלתי היות לו נחלה בה ובסגרה את שערי ארץ בפני פליטי ישראל ושרידי הדופקים עליה. הוא וקבוצת מרעיו הלכו בשליחות אל עבר אכויב. יריות של צבא אנגליה שהופקד להגשים את גזירות הבנייה פגעו בו ופתיל חייו נפסק. החיים שהתחילו עם כריתת הברית נכרתו עם הפרחה בידי מפיריה. הנשמה שירדה בגליל יצאה בגליל ועוד לא מלאו לה על פני האדמה עשרים ושמונה שנים שלמות... יחיכם איננו...

ממכתבי יחיכם

על ההדרכה, על שיחי-הפטל, על העתיד ועל הסתיו

שלשה קטעי מכתבים, מתוך צרור מכתביו של יחיכם ז"ל, העומד להתפרסם בקרוב. הקטעים מן השנים 44—1942, משנות ההדרכה.

א.

— 1942 :

מצב הרוח אינו מרומם מאד. חדשים של עבודה בתנאים קשים למדי ובמקצוע אחד פחות או יותר מצומצם, המאמץ הגופני שהוא גדול למדי ועוד סיבות מסיבות שונות — כל אלה כבר מעיקים קצת. רוצים לגמור — למרות הענין הרב. בדרך כלל מצאתי לא רק ענין — אלא גם נטיה למקצוע זה, ואל תחשבי שהנטיה היא מהגון הסנובי-תלבשתי או מ„הרכיבה-על-הסוס“. זהו מקצוע ממש. יש בו אמנות רבה, מחשבה, דרכים חדשות, ומקור רב למדי לביטוי, והגשמה של הכרה קיבוצית הפועלת ודורשת את חלקה גם אצל

„מתבדלים“ כביכול, „אינדיבידואליסטים“ כביכול, תלושים כמנונו. לפחות למדתי קצת לראות מה עצום חלקו של הענין הזה בחינוך, בבנין ובהיסטוריה של עם. ראיתי, ושמחתי להכיר, אנשים מרחיקי-ראות, נועזים, מהפכניים ועקשנים. הרחתי על קצה המזלג, ומסיפורים בעיקר, את הקשיים הנוראים שבהם נתקלת עבודה זו. קשיים בודון, קשיים מתוך טמטום וקוצר-ראות וקשיים מתוך אזלת יד והוסר אמצעים.

למה לי לספר לך סיפורים ארוכים על מה חשבתי ועל מה אני מהרהר — ומהרהר לרוב תוך כדי הליכה, בשעה שהרגלים נושאות אותך בדרך ובלא דרך ולפניך גבו של חברך ומעליך שמש חמה למדי, מהרהר ורואה תמונות ומחשב חשבונות וסוגר אותך ואותי בתוך ירק ומים, וחיים שבתנועה, שקט שנשמה וכו' וכו' — למה, אני אומר, להאריך במיני גמגומים — מוטב שאעתיק לך שיר קטן...

ב.

הסתיו מתגנב ובא. זה כמה ימים שעם בוקר מכוסים הגאיות בערפלים שראשי ההרים מציצים מהם — אותם ערפלי הסתיו, ונעשה קריר בבוקר והשמים מעוננים, ומעידרוח לא-רוח של אדמה מושקה מגשם, ויריעות האוהל טחובות מטל והימים מתקצרים והולכים והצבעים בבוקר מעודנים יותר וחלקים יותר, עם פחות חריפות של קיץ ועם יותר הרגשה „כזאתי-מין“, ויש לך יער, ויש לך הר, שחלקו ירוק, וחלקו אפור-שחור. אלא שמשעה שאתה יוצא לעבודה והשעה מתאחרת — מכחילים השמים ומתחמם האויר מבצבצת זיעה ומחריפים הצבעים והקיץ עודנו דוקר בך, מתחת לנעלים, מתחת לחולצה, על הראש — עד שאתה מגיע לראשו של הר והרוח תופשת בך ובזעתך ובשערך ומקדרת „ובעל כרחך“ יושב אתה לפוש קמעה — והעינים שבעות תמיד מרחבים ושלוחות וכחול של מרחק ואבנים ומדרגות שעל ירך ובוסתנים של ערבים ועצי חרוב בודדים ירוקים-כהים שצלם שחור ומוזמין.

העבודה רבה כי אנו דחוקים בעזרה. היום אני כנראה מתחיל לעבוד קצת בלילה — אם כן הולכים ימים שבהם יהיה הראש אטום והלב סתום והעיפות מתחלחלת וכמעט תמיד רעב ומן הסתם מלוכלך מאין זמן לנסוע העירה.

ג.

— : 1944

העבודה כעת קשה באמת. הרגלים עובדות יום יום, הנעלים נאכלות ואני כובש הרים ובקעות, יוצא בחשכה והיום סאיר עלי אם בגבעות חשופות זרועות אבנים ואם בדויות שנחל לא נחל מפספך בהם וכתמי דשא רבים והם רטובים מטל והם זרועים שיחי פטל קוצני — אותו פטל שבהבשילו הוא משחיר ומתקתק-חמוץ...

מה יהיה אח"כ איני יודע באמת; והדבר מכביד עלי יותר ויותר כשאני מהרהר בו אלא שבוחר אני שלא לחשוב משום שאין תועלת בדבר כרגע.

אל תכעסי ואל תזעפי אם גם אני לך שיש לי הרגשה שענין האוניברסיטה הולך ונעשה מפוקפק ביותר. נדמה לי שאין גנו ברידה אחרת. למדתי כאן להכיר באופן מחשבתי והכרתי מעמיק יותר לפני מה אנו עומדים וחוששני שאין ברירה.